

EL P. RAFEL JUAN, ARXIVER DE LLUC, ESTUDIÓS DE LA TOPONÍMIA

P. Gabriel Seguí i Trobat¹

XIV Jornada d'Antroponímia i Toponímia. Porreres, 2000

INTRODUCCIÓ

Permeteu-me, en primer lloc, que, en nom del P. Prior i de la comunitat del santuari de Lluc, agraeixi al Dr. Gabriel Bibiloni la convidada de presentar aquesta comunicació. Tots nosaltres recordam amb efecte el P. Rafel i som deutors del seu treball a l'escolania i a l'arxiu del santuari. És una bella coincidència que fem aquesta jornada justament en el seu poble nadiu.

La meua intervenció se centrarà en la presentació de l'obra d'investigació toponímica més important del P. Rafel, la *Toponímia d'Escorca. Documentada i actual*, per bé que també faré al·lusió a altres obres seves que ens interessen en aquest camp de la investigació lingüística. Endemés de fer justícia a la tasca investigadora del P. Rafel, la present comunicació té com a objectiu animar els estudiosos a escorcollar l'arxiu de Lluc, que, malgrat les espoliacions eclesiàstiques o civils que patí, i la descua en la conservació a certes èpoques, continua sent un vertader cabal documental, massa poc conegut i encara menys difós.² Hi podeu trobar, per exemple, els 152 llibres de Priorat, des de 1456 a 1846, valuosos per estudiar l'evolució de l'antroponímia i de la toponímia.

SEMBLANÇA BIOGRÀFICA I BIBLIOGRÀFICA DEL P. RAFEL JUAN I MESTRE³

El P. Rafel Juan nasqué a Porreres el 1908 i morí a Lluc el 1989. Es llicencià en Filologia clàssica a Roma, on també estudià arxivística, diplomàtica i biblioteconomia a l'Arxiu Secret Vaticà. El 1923, ingressà a la congregació de Missioners dels Sagrats Cors, professà el 1924 i fou ordenat de prevere el 1931. Es dedicà a l'ensenyament a Mallorca i a l'Argentina, però excel·lí sobretot com a arxiver de Lluc, tasca que dugué a terme en dos períodes (1935-1941 i 1958-1989), durant trenta-set anys. Ordenà i catalogà definitivament la major part del fons documental antic del santuari i contribuí a la seva coneixença en les

---

¹ Director de l'Arxiu del Col·legi de Lluc i professor de català al Centre d'Estudis Teològics de Mallorca.

² Sobre l'arxiu de Lluc, cfr. R. Juan, «L'Arxiu del Col·legi de Lluc» (*ACL*), a *Lluc*, núm. 716 (juliol-agost 1984), pàg. 12-13.

³ Cfr. G. Seguí, «Juan Mestre Rafel, a Gran Enciclopèdia de Mallorca», vol. 7, pàg. 225; *Comunicació Lluc*, núm. 40 (maig-agost 1989), pàg. 1-11 [Suplement de la revista *Lluc*].

seves publicacions. Publicà treballs a les revistes *Lluc*, *Comunicació Lluc*, *Studia monastica* i el *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, entre d'altres. L'obra més representativa de la seva producció històrica és la sèrie ciclostilada *Hojas de Lluc*,⁴ començada a publicar el 1978. Es tracta d'estudis monogràfics, algun dels quals abasta diversos quaderns, que toquen temes de la història del santuari de Lluc i del municipi d'Escorca. Per exemple, els n.ºs 18-25, 29 i 32 es titulen *Escorca. Apuntes para la historia de un municipio*, de consulta indispensable per als historiadors.

Finalment, caldria esmentar que el P. Rafel fou un excursionista entusiasta que apamà tot Escorca i la seva rodalia. Vet aquí, doncs, la doble font del seu treball sobre la toponímia: la investigació històrica i arxivística i l'exploració personal del terme d'Escorca.

L'OBRA D'INVESTIGACIÓ TOPONÍMICA

Toponímia d'Escorca. Documentada i actual

Descripció

Es tracta d'un manuscrit sense data, amb les notes escrites en castellà, conservat a l'Arxiu del Col·legi de Lluc amb la signatura SN 6. Li hem posat el nom en català de *Toponímia d'Escorca. Documentada i actual*, usant una expressió del P. Rafel mateix.⁵ Està constituït per 461 fitxes en format apaïsat de 210 mm x 153 mm, en paper quadriculat de quadern escolar. El manuscrit no duu introducció ni conclusions i, per bé que està en la darrera fase de la redacció, cal donar-li la forma final i completar algunes dades tot just indicades.

El cos de l'obra té quadre apèndixs de valor desigual:

a) Un esborrany d'índex alfabètic, amb el títol *Índice de topónimos de Escorca*, en un quadern de l'Escolania de Lluc de 211 mm x 150 mm.

b) Un índex alfabètic amb l'aparença de definitiu, sense títol, en un quadern d'anelles de 230 mm x 177 mm.

c) 43 fitxes en format apaïsat fora de lloc, generalment de 155 mm x 111 mm, de distintes classes de paper, amb informació complementària sobre diversos topònims.

d) Un foli, manuscrit a llapis, d'índex toponímic de les possessions de Son Nebot i Cosconar, de 160 mm x 230 mm.

A l'índex alfabètic definitiu, a la vora de cada topònim, hi ha xifres que remetien a les fitxes corresponents. Els topònims estan escrits en una ortografia generalment normalitzada, però s'hi nota de vegades la precisió de l'arxiver, que registra els topònims talment els ha trobats en la documentació.

Fonts

A la portada interior de l'esborrany d'índex alfabètic suara esmentat, el P. Rafel esbossà una relació de sigles de les fonts, que caldria completar.⁶

AHM [o **ARM**] Arxiu Històric de Mallorca; Arxiu del Regne de Mallorca.

⁴ Podeu trobar l'índex complet d'aquesta obra a G. Seguí, «Hojas de Lluc, la tasca ingent d'un historiador escrupolós», a *Comunicació Lluc*, núm. 40 (maig-agost 1989), pàg. 7-8.

⁵ Cfr. R. Juan, o.c., pàg. 13: «Es va confeccionant també el fitxer de *la toponímia, documentada i actual*, del terme d'Escorca».

⁶ Les presentem ordenades alfabèticament i traduïdes al català.

- AL** [o **ACL**] Arxiu de Lluch; Arxiu del Col·legi de Lluc.
AME Arxiu Municipal d'Escorca.
AMP Arxiu Municipal de Pollença.
BSAL *Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*.
DRM Vich y Salom, J.; Muntaner y Bujosa, J. *Documenta Regni Maioricarum (Miscelanea)*. Palma 1945.
MCF *Manuale Civitatis et Portio Foranæ* [cfr. ARM].
OHL Obrador, J. *Santa María de Lluch. Historia de su Colegiata*. Palma 1952.
RCL Rotger, M. *Descripción histórica, topográfica y artística de la Imágen, Colegio y Santuario de Lluch y sus contornos. Y relación de los principales hechos milagrosos realizados por su intercesión, a AA. VV., Certamen Público celebrado por la Academia Bibliográfico-Mariana para solemnizar el aniversario XXXVII de su instalación en la tarde del 15 de octubre de 1899*. Lleida 1899, pàg. 143-216.
RHL Rotger, M. *Historia del Santuario y Colegio de Nuestra Señora de Lluch. Parroquia de Escorca. Diócesis de Mallorca*. Palma 1914.

Com podeu observar, el P. Rafel fa un vertader encreuament de dades i un buidatge sistemàtic de les obres bàsiques de la historiografia de Mallorca, sense limitar-se a explorar l'arxiu de Lluc.

Contingut

Cadascuna de les fitxes duu, en la part superior, el nom del topònim, amb els seus sinònims, si s'escau. Per exemple, la fitxa núm. 1 té aquest encapçalament: *Ses Voltes d'Aubarca. La rota del salt*. Endemés, sovint hi ha referències a altres fitxes.

A continuació, hi ha un comentari sobre la localització i les característiques del topònim o bé es transcriu, per ordre cronològic, la documentació relativa al topònim, amb indicació de la font corresponent. En la transcripció, els topònims que hi surten apareixen sempre subratllats.

La fitxa núm. 62 és de les més completes; per això us l'ofereim com a mostra:

Font de Ses Escolades. Font de ses culades

Situación. Torrente de Pareis.

Cartografía. *Rutes amagades* n° 5.

Documentación.

Delimitación de Escorca y Son Colom, hoy con Son Colomé [cfr. fitxa 18].

«Sigue bajando también recto por el puesto conocido por el clot den Martí hasta llegar a la frente (*sic*) peña en que hay la cueva llamada den Martí y desde esta cueva sigue al morro de esta misma peña de cuyo morro va y concluye al hoyo o fuente denominada de las escoladas».

AHM. Archivo Casa Torrella. Armario 6. Fardo 58. Plech 9 n° 32. CN 1170.

Artículos sobre Escorca del P. R. Juan.

«Ignoramos qué nombre debe prevalecer. El primero, *escolades*, sugiere la presencia de escurrimientos y filtraciones que pueden haber dado origen a la fuente; el segundo, *culades*, parece abonar la ficción de que algún gigante hubiera tenido súbitas y repetidas sentadas en las rocas, dejando embutida en ellas la opulencia de entrambas sus valientes posaderas».

Soller, 1971 n° —.

Rutes amagades nº 5.

«Aquí se veu el gorg format per la font de ses culades, que brolla sota el gorg mateix. A l'estiu queda sec i la font quasi imperceptible».

Pág. — . Fotos 48, 49.

Recogida del amo de Son Colom:

«Lo que diven sa font de ses culades en penes se coneix, pero si graten un poc i retiren s'arena, es cans hi poren beure».

Die Balearen del Archiduque Luis Salvador ... Está.

Quadrado [sense cap més indicació].

A partir d'aquesta fitxa, podem endevinar els aspectes d'interès del treball:

- a) La documentació àmplia i localitzada dels topònims, avalada per la bibliografia;
- b) La possibilitat de registrar l'alternança de l'article salat i estàndard segons les èpoques i el tipus de fonts;
- c) Les dades de treball de camp, pel que fa a la localització i a la comprovació *in situ* dels topònims, i a la recollida de les fonts orals;
- d) Els indicis sobre l'origen dels topònims. En aquest sentit, no oblidem que el P. Rafel era un filòleg, ben poc avesat a cabòries etimològiques;
- e) L'exactitud en la transmissió de la grafia dels topònims.

ALTRES FITXERS

Conservam també a l'Arxiu del Col·legi de Lluc dos fitxers més amb material d'interès toponímic, en els quals el P. Rafel transcriu documentació relativa a diverses possessions i topònims, sense cap elaboració. Es tracta de fitxes de format apaïsat, generalment de 197 mm x 127 mm. La procedència de la documentació sol ser l'arxiu de Lluc mateix. Els noms dels fitxers són posats per nosaltres.

Hi ha també un altre fitxer de pobles, amb documentació que glossa la relació de cada indret amb el santuari. Les fitxes són de format apaïsat de 145 mm x 105 mm. Caldria esmentar també unes 300 fitxes de dimensions diverses sobre altres possessions, espargides per altres fitxers, que normalment contenen transcripcions de documentació.

FITXER DE TEMES DIVERSOS (SN 7)

Conté devers 200 fitxes sense numerar amb documentació sobre les possessions següents: Son Colom, alqueria d'Escorca, Son Nebot, Alofra, Binimorat i Macip. La majoria de les fitxes estan emplenades també *in verso*. Vegeu-ne un exemple:

COLOMS (SON COLOM)

1371

Ego Johannes Columbi de parochia de Scorca profert et in veritate recogcosco vobis Antonio Columbi fratri meo dicti Johannis et Pericono Columbi adulto filio et heredi Petri Colombi qº de dicta parochia et domine Saure matri vestri dicti Periconi et Sutrici ...

3-III-1372

Nos Saura uxor Patri Columbi q^o de Scorca tutrix testamentaria per curiam confirmata Pariconi Columbi adulti filii mei et heredis universalis dicti q^o viri mei Periconus Columbi predictus. Franciscus Bisbal eius cognatus et eius uxor Margarita de Fornalugio gratis vendimus et titulo vendicionis vobis Petro Bisbal presenti et vestris ... Triginta quartanos olei ... super quadam pecia terre et garrigae cum arboribus que in ea sunt quam per alodium francum ego dictus Periconus habeo et possedeo in parrochia de Scorca namque Bdu. Columbi q^o avus meus emit et habuit a Petro Durandi q^o et eius uxore Barchinona ut de ipsa empcione dicti q^o avui mei constat tenore publici instrumenti auctoritate *Guillelmi de Podio pinu notarii*. Id. Decembris anno a Nativitate Domini millesimo trecentesimo quadagesimo quarto ...

Not. Frco. Canals

FITXER DE POSSESSIONS (SN 8)

Està format per gairebé un milenar de fitxes sobre cavalleria de Sa Calobra, Sant Llorenç de Sa Calobra, Calobra, Coloms, Tuent, Els Colls-El Bosch, Bini, El Bosch, Registre de propietat, Almelug, Molins d'Almelug, Molí de Turixant, Montanya, Benitiger-Montoya, Mortig, Ariant, Barracar, Binibona, Amers-Figarolas, Binifaldó, Clerianes Menut, Mossa i Diverses possessions.

La majoria de les fitxes estan emplenades també *in verso* i duen una numeració per seccions. Vet-ne aquí un exemple:

Binibona. Horno de vidrio

2
23-III-1616

Fins la llenya sia del tot acabad y finides les llenyes de pi y no altres.

Item som de pacte que durant les llenyes de pi de totes les nostres montanyes so es aquelles ques podran portar nous poreu treure ni repellar del dit arrendament ni per altres ni per ninguna altre cosa ni ocasio ni tampoc vosaltres poreu deixar finida la llenya lo que sin fem una part o altre hagi de pagar lo perjuis que la part obedient tindra per dita oferta.

Item som de pacte que si apres de haver comensat a fer vidre per algun espai de temps ab lo forn apagat la renda y [...] merce que per la llenya nos feu se sera de contar tot lo temps que la forn estava apagat ab tal que nol apagueu per anar a fer lenya en altre part de nostro officii et non alias.

Finalment som de pacte que nos pagaren y faren de renda quiscun any durant lo fer de vidrio 46 ls. moneda de Mallorca portdes y posades en nostra habitacio ab pedagi de 5 s. axi les 45 ls. per la llenya com les 14 per les cases, les quals nos pagaren ab quatre iguals parts dins de 1 any so es de tres en tres mesos una paga o terza asso es a mi dit Pere Amer me pagaren de una part 14 per les cases y de part altre per la llenya 27 y a mi dit Jaume Amer 9 ls. y a mi dit Onofre altres 9 ls. 4 s. tot com dit es pactat.

Ts. Bartholomeus Oliver presbiter et Jacobus Vallori Silve ...

Nota. En S. 653 hay otro contrato del mismo horno de vidrio.

Not. Sebastián Servera
S. 647 fol. 10

FITXER DE POBLES (SN 9)

Conté prop de 400 fitxes sense numeració interna, escrites generalment només *in recto*, sobre els pobles següents: Andratx, Artà, Alaró, Alcúdia, Algaida, Calvià, Binissalem, Búger, Bunyola, Caimari-Binibona, Campanet, Campos, Escorca, Esporles, Felanitx, Inca, Lloseta, Lluçmajor, Manacor, Marratxí, Montuïri, Muro, Palma, Petra, Pollença, Porreres, sa Pobla, Sant Joan, Santa Eugènia, Santa Margalida, Santa Maria, Selva, Sencelles, Sineu,

Sóller i Valldemossa. Hi ha també dues seccions referides a Altres pobles i a Eivissa. La majoria de les signatures corresponen a documentació de l'Arxiu del Col·legi de Lluc. La informació és sobre temes diversos: compliment de promeses a la Mare de Déu, donacions, censos, treballs fets al santuari, etc. Vegeu-ne una mostra precisament al·lusiva a Porreres:

Porreres

Primo als 9 7br_ 1710 rebe del Sr. Antoni Servera de la villa de Porreras 4 ls. 16 s. per promesa havia fete a Nª Sª dic. 4 ls. 16 s.

Ps 86, fol. 50

TREBALLS IMPRESOS

Esmentam només els que tenen alguna relació més directa amb el nostre camp d'investigació. Vull advertir que la llista pot ser incompleta. Aquests treballs tenen com a característiques la documentació exhaustiva de les dades presentades —tenint evidentment com a font els fitxers que hem presentat— i el buidatge bibliogràfic.

Articles a col·leccions i revistes

- a) «El Barracar», *Hojas de Lluc*, núm. 8.
- b) «Montanya», *Hojas de Lluc*, núm. 17.
- c) «Escorca. Apuntes para la historia del municipio», *Hojas de Lluc*, núm. 18-25; 29 i 32.
- d) «Los donados», *Hojas de Lluc*, núm. 26 (antroponímia).
- e) «Gente de mar en Lluc», *Hojas de Lluc*, núm. 30 (antroponímia).
- f) «La atalaya de Cosconar», *Lluc*, núm. 470 (gener 1960), pàg. 16-19; *ibid.* 471 (febrer 1960), pàg. 39-40.
- g) «Por un sendero», *Lluc*, núm. 484 (abril 1961), pàg. 110-112; *ibid.* 485 (maig 1961), pàg. 141-143.
- h) «El camino de Mossa», *Lluc*, núm. 486 (juny 1961), pàg. 173-176.
- i) «Notas históricas. Un antiguo registro de misas en Lluc», *Lluc*, núm. 524 (novembre 1964), pàg. 311-313; *ibid.* 525 (desembre 1964), pàg. 337-341 (antroponímia).
- j) «Servidores en la Casa de Lluc en el Priorato de Mosén Gabriel Vaquer», *Lluc*, núm. (març 1965), pàg. 67-73 (antroponímia).

Fulletons

- a) *Tuent La Calobra*. Sóller 1966.
- b) *L'oratori de Sant Llorenç, Tuent i Sa Calobra*. Mallorca, 1975.
- c) *Mortig. Datos históricos sobre la alquería de Mortig*. Lluc-Escorca, 1972.
- d) *La alquería de Mossa*. sd.
- e) *Parroquia de San Pedro de Escorca (Datos sobre su historia)*. Lluc-Escorca, 1976.

Articles a setmanaris

- a) «Escorca», *Sóller* 17/3/1971.
- b) «Almelug», *Soller* 23/3/1969; 24/1/1970.

- c) «Los molinos de Almelug», *Sóller* 29/11/1969.
- d) «Els Colls», *Sóller* 1979.
- e) «Lluc y Felanitx», *Felanitx* 27/9/1975.

ADDENDA

En els darrers anys, ha aparegut a Escorca el gentilici «escorquí», que fins i tot ha tingut un cert ressò a la premsa. Nosaltres el trobam inconvenient per les raons següents:

- a) Per l'evident homofonia amb «escorpí»;
- b) Perquè trenca totes les normes de derivació;
- c) No està avalat per cap suport documental;
- d) S'aparta de la forma «escorquer», recollida per la *Gran Enciclopèdia Catalana* i la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*.

De fet, els dos únics gentilicis que tenen aval documental a Escorca són «lluquer» i «calobrí». Més encara, sovint «lluquer» ha sofert un procés metonímic, de manera que gairebé designa els habitants de tota la contrada. Això és evidentment pel fet que el santuari de la Mare de Déu dona la personalitat peculiar a tot el municipi.

CONCLUSIONS

L'obra d'investigació toponímica i antropònica del P. Rafel Juan Mestre és una valuosa aportació a la fixació normativa dels nostres noms de lloc i de persona. Caldria encoratjar joves investigadors a fer-ne una edició, particularment de la *Toponímia d'Escorca. Documentada i actual*.

El cabal documental de l'Arxiu del Col·legi de Lluc és plenament a disposició dels estudiosos, com ho hauria desitjat el P. Rafel. D'altra banda, l'Ajuntament d'Escorca va voler declarar-lo fill il·lustre, però va topat amb la humilitat del P. Rafel. Gos proposar que l'Ajuntament de Porreres, la vila on va néixer i que tant va estimar, reprengui aquesta iniciativa, per fer justícia a la seva memòria.